

Spotřební daň z lihu v ČR v roce 2020 a její vliv na fiskální stabilitu země

EXCISE DUTY ON ETHANOL IN CZECH REPUBLIC IN 2020 AND ITS IMPACT ON COUNTRY'S FISCAL STABILITY

Martin Zeman – Národohospodářská fakulta Vysoké školy ekonomické v Praze

Ke dni 1. 1. 2020 nabyl účinnosti zákon č. 364/2019 Sb., kterým se mění některé zákony v oblasti daní v souvislosti se zvyšováním příjmů veřejných rozpočtů. V části čtvrté uvedeného zákona došlo k navýšení sazeb spotřební daně u lihu a tabákových výrobků. Cílem tohoto textu je poukázat na širší souvislosti provedené daňové úpravy, analyzovat její dopad, a to především na státní rozpočet a fiskální rovnováhu. Součástí textu je také diskuze nad dopady opatření souvisejících s první vlnou pandemie koronaviru SARS CoV-2 a souvisejícími restriktivními opatřeními.

Spotřební daň je daní nepřímou, jejímž účelem je zdanění vybrané spotřeby. Z ekonomického hlediska je podstatný efektivní dopad, který determinuje ceny a důchody. Efektivní daň je taková daň, která dopadá na poplatníka a krátí jeho reálný důchod (efektivní dopad se týká výhradně osob fyzických). Plátcí nemá na rozdíl od poplatníka daň krátit jeho reálný důchod. Jedna daň může být přesunutá zároveň dopředu i dozadu a subjekt, na kterého je daň přesunuta, ji může následně přesouvat na další subjekty. Faktory určující velikost daňového přesunu na konkurenčních trzích jsou elasticita nabídky, elasticita poptávky, tržní struktura (konkurenční, oligopolistická, monopolistická), otevřenost ekonomiky, časový faktor a podobně.

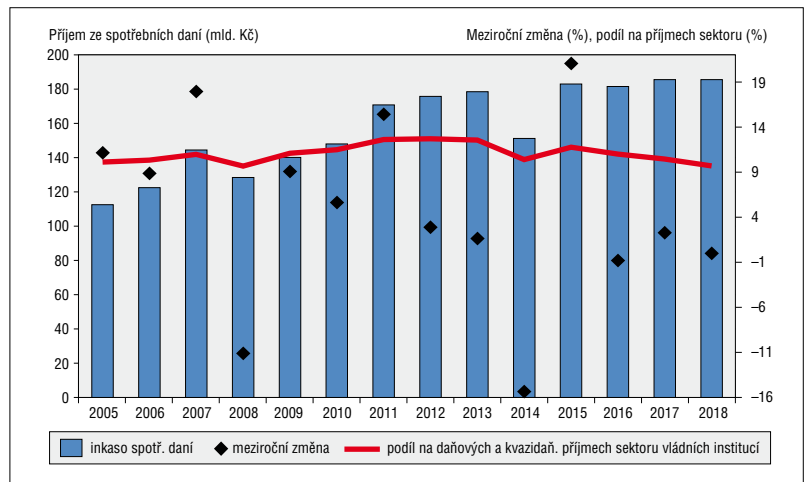
Spotřební daně jsou v rozvinutých ekonomikách důležitým pilířem daňových systémů a veřejných financí. Jak vyplývá z obr. 1., spotřební daně vytvářejí významný příspěvek do rozpočtové soustavy České republiky. Inkaso ze spotřebních daní tvoří 10% část z celkových daňových a quasi-daňových příjmů sektoru vládních institucí. Podíl spotřebních daní na HDP se pohybuje mezi lety 2005–2018 na úrovni 3,5–4,5 %.

Exkurz do ekonomické teorie související s problematikou spotřebních daní

Produkty tradičně zatížené spotřební daní bývají považovány za statky s neelastickou poptávkou, přičemž za elasticitu poptávky bývá označována citlivostní reakce spotřebitelů na změnu v ceně daného výrobku. Jedním z formujících faktorů elasticity poptávky je dostupnost blízkých substitutů, která je v případě neelastické poptávky značně omezena. Substituty jsou spíše nepřímého charakteru. Čím je poptávka elastičtější, tím větší část daně nese dle mainstreamové ekonomie prodávající; čím je poptávka méně elastická, tím větší část daně nese kupující.

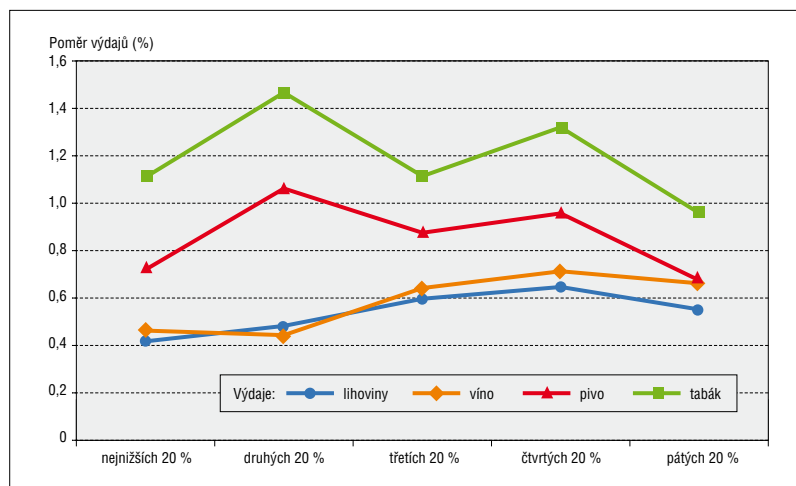
V rozporu s částí představitelů mainstreamové ekonomie v problematice dopadu spotřebních daní na spotřebu ROTHBARD (1) uvádí, že prodejní cena je stanovena každou firmou v bodě maximálních čistých příjmů a jakékoliv zvýšení prodejní ceny povede ceteris paribus k poklesu čistých příjmů, daň ze své podstaty nemůže být přesunutá na spotřebitele. Ideový koncept tohoto rakouského ekonomika je založen na axiomu, že kdyby podniky byly schopny přesunout nárůst jednotlivých daní na spotřebitele v podobě zvýšených cen, už by tyto ceny navýšily a nečekaly by na impuls v podobě zvýšení daní. Výsledek daňové zátěže se tedy projeví ve snížení hrubých příjmů firem až do výšky obnosu rovnajícího se celkové vybrané dani. Národohospodářským důsledkem je zvyšování přerozdělování a přesun spotřebitelské a investiční poptávky o velikosti daňových příjmů z rukou soukromých jedinců směrem k vládě a vládě podporovaným jedincům. Dle Rothbarda spotřební daň poškozují spotřebitele stejným způsobem jako ostatní daně, tedy tak že přesunuje dostupné zdroje a poptávku od spotřebitele ke státu, ale současně navíc poškozují spotřebitele a výrobce tím, že narušuje tržní alokaci, ceny a příjmy výrobních faktorů. Při změně prodejních cen je také významným faktorem přesun poptávky z produktů vyšší kvality na produkty kvality nižší. Spotřebitelé v důsledku zvýšení ceny nesníží spotřebované množství, ale substituují dražší výrobek výrobkem levnějším. V opozici s názory Rothbarda jsou ekonomové, kteří zdůrazňují vliv externalit a roli spotřebních daní ve vyrovnávání

Obr. 1. Inkaso spotřebních daní v letech 2005–2018

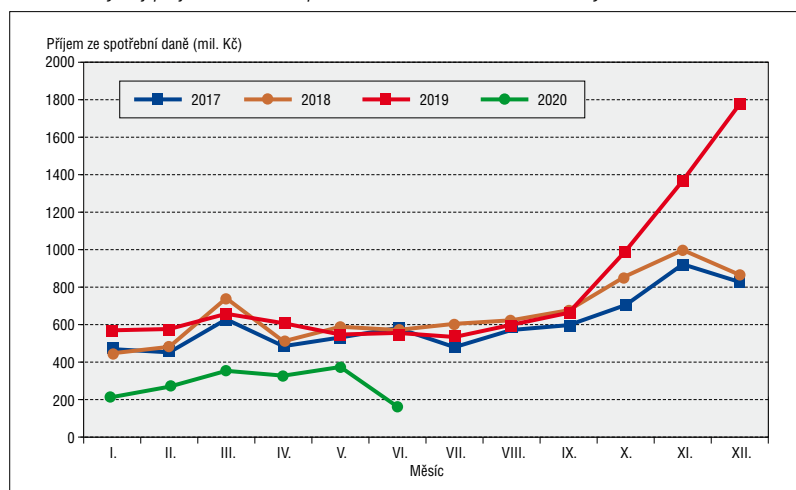
Pramen: Ministerstvo financí ČR (6), vlastní úpravy

Obr. 2. Poměr výdajů domácností na vybrané statky v poměru k celkovému příjmu domácností v roce 2018 v ČR (příjmové kvintily, celá populace ČR)

Pramen: vlastní výpočty a úpravy dle dat ČSÚ (3)

Obr. 3. Vývoj příjmů stát ze spotřební daně z lihu mezi lety 2017–2020

Pramen: Celní správa (5), vlastní úpravy

společenských nákladů a výnosů s výnosy a náklady soukromými; více viz např. JARL ET AL. (2).

Dopady změny nastavení systému spotřební daně z lihu v České republice

Změna legislativy v oblasti spotřebních daní u lihu, která vstoupila v platnost 1. 1. 2020, výrazným způsobem ovlivnila spotřebitelské chování. Jednotlivé dopady je možné rozdělit na dopady na obyvatele a dopady na podnikatelský sektor. Dopady na obyvatele:

- přímé dopady – zvýšení spotřební daně zatěžuje domácnosti vyššími výdaji; vzhledem k tomu, že líh je produkt s velmi neelastickou poptávkou, zvýšená prodejní cena nemusí vést ke snížení spotřeby;
- nepřímé dopady – zvýšení objemu domácí samovýroby, které může vést k horší kvalitě lihovin a vyšší motivaci k přesunu do šedé a černé ekonomiky; ostatní důsledky jako zvýšení nezaměstnanosti v důsledku propouštění v odvětví lihovarnictví,

jsou z makroekonomického pohledu spíše zanedbatelné.

Dopady na podnikatelský sektor:

- subjekty s přístupem na zahraniční trhy – podnikatelské subjekty s přístupem na zahraniční trhy přesunou část nabídky za hranice Česka;
- subjekty bez přístupu na zahraniční trhy – vzhledem k omezenosti přesunu nákladového břemena do prodejních cen je možné očekávat snížení ziskové marže a snížení jednotlivých důchodů vyplácených v odvětví.

Průměrné celkové roční inkaso veřejných rozpočtů spotřební daně z lihu bylo od roku 2008 ve výši 7,08 mld. Kč, postupně se v čase zvyšovalo (v roce 2015: 7,132 mld. Kč, 2016: 7,206 mld. Kč, 2017: 7,344 mld. Kč, 2018: 7,943 mld. Kč a 2019: 8,233 mld. Kč). Jak je zřejmé z grafu na obr. 2., kde je znázorněn vývoj inkasa daně z lihu za roky 2017–2020, byl samotný výběr inkasa v prvních měsících roku 2020 výrazně nižší než v předcházejícím období. V posledním kvartálu roku 2019 je možno sledovat významnou dynamiku růstu inkasa, která souvisí s efektem předzásobením. Státní paternalismus v podobě výrazného zvýšení sazby spotřební daně vede totiž, mimo jiné, k předzásobením podnikatelskými subjekty a současně může ovlivnit velikost černé a šedé ekonomiky. Tento nezamýšlený dopad regulace bývá nazýván Peltzmanův efekt. Například v Polsku mezi lety 2013–2014 došlo ke skokovému zvýšení daňové sazby spotřebních daní o 9 % ročně, což následně způsobilo propad v inkasu o 1,3 mld. zlotých a podíl černého trhu vzrostl z 14,5 % o 4 p. b.

Obr. 2. znázorňuje výdaje na lihoviny, víno, pivo a tabák v poměru k celkovým příjmům domácností při komparaci příjmových kvantilů. Z grafu vyplývá, že není možné souhlasit s často publikovanými závěry, že právě nízkopříjmové skupiny obyvatel se podílejí na konzumaci lihovin vyšší mírou.

Meziroční pokles trhu lihovin byl podle dat o inkasu spotřební daně z lihu (obr. 3.) mezi lety 2019 a 2020 o 51 %, v případě výpočtu průměru let 2017–2019, který poměrově vydělíme k počtu zveřejněných informací z roku 2020, byl tento pokles o téměř 59 %. Dle zpřesněných odhadů ČSÚ byl meziroční pokles ekonomiky v prvním čtvrtletí 2020 o 2 %, ve druhém čtvrtletí pak o 10,7 %. Tento potransformační nejvýraznější propad tuzemské ekonomiky je násobně nižší než propad, kterému čelí odvětví lihovarnictví.

Samotná spotřeba lihu v hodnotě čistého lihu je v České republice dle statistik ČSÚ (3) relativně konstantní, pohybuje se okolo hodnot tří litrů čistého lihu na osobu. Od roku 2010 je průměrná spotřeba lihovin v hodnotě čistého lihu dlouhodobě pod tři litry. Informace ČSÚ o spotřebě alkoholických nápojů jsou zatíženy dvěma významnými exogenními proměnnými, které mohou reálnou spotřebu značně odchytil od prezentovaných výsledků ČSÚ. Jednak je to domácí výroba lihovin, která nevstupuje do statistiky spotřeby. Současně do statistických údajů výrazným způsobem vstupuje spotřeba lihovin turisty na území Česka. Vyplývající z dlouhodobé časové řady o spotřebě lihovin je

možné potvrdit předpoklad o cenové neelasticitě poptávky po lihovinách a zvyšování spotřební daně pokládat za politikum s cílem zvyšování fiskálních příjmů, a nikoliv boje s negativními externalitami spojenými s nadměrnou konzumací alkoholu.

Incidence spotřebních daní

Problematika zjišťování dopadů daní podle výšky důchodu a spotřeby odráží požadavek na vertikální spravedlivost daní, která je založená na přesvědčení, že jedinci s vyšší platební schopností mají platit i vyšší daň. Incidence daní se měří běžně prostřednictvím Kakwamiho metody, kdy se poměruje daňová koncentrace s důchodovou koncentrací. Bohužel kvůli nedostatku dat je tato metoda nepoužitelná pro situaci v roce 2020, proto bude kvantifikace realizována na základě jednotlivých cenových skupin lihu. Byly vytvořeny standardizované příklady, kdy půllitrová láhev lihoviny má prodejní cenu 80, 100, 150, 250, 400 a 1 600 Kč a obsah alkoholu byl kvantifikován pro tři skupiny lihovin, a to o obsahu 37,5 %, 27 % a 19 %. Z obr. 4. je patrné, že nižší cenové skupiny výrobků mají výrazně vyšší míru zdanění a tím pádem při jisté aproximaci se dá předpokládat, že ekonomicky méně úspěšná část společnosti, která je spotřebitelem těchto levnějších statků, nese vyšší daňové zatížení. Současně je možné předpokládat, že v případě zvýšení prodejní ceny spotřebitelé substituují nakupovaný dražší statek statkem levnějším a paradoxně v důsledku nákupu levnějšího statku budou více zdaněni. Na základě závěrů z grafu na obr. 4. není možné považovat systém spotřebních daní v České republice za příjmově vertikálně spravedlivý.

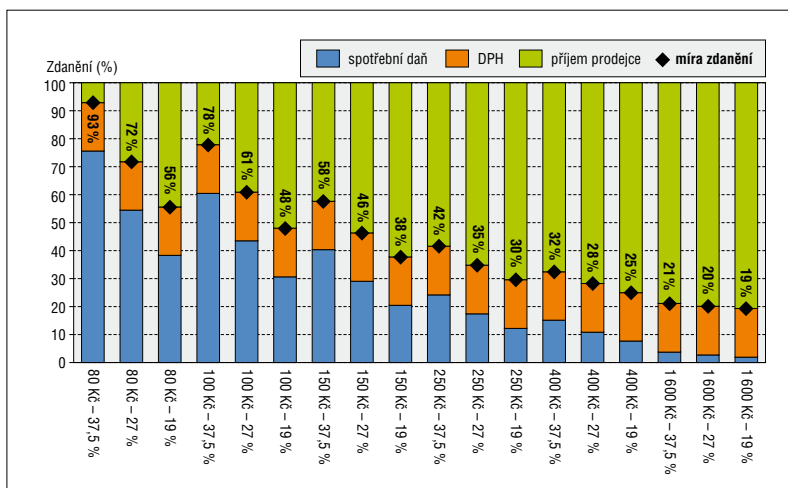
Podle údajů z roku 2018 se lihoviny podílely v hodnotě čistého lihu 28 % na celkové spotřebě alkoholu, víno následně 24 % a pivo 48 %. I přes to existuje v České republice výrazná nerovnováha mezi tím, jak se daní lihoviny a jak se daní pivo a víno. Spotřební daň u tichého vína je dokonce nulová. Takto nastavená daňová politika výrazným způsobem upřednostňuje jeden typ alkoholického nápoje oproti jinému, nedodrжуje pravidla příjmové spravedlnosti daní a opět je možné konstatovat, že zvyšuje iniciativy k vzniku černého a šedého trhu.

Diskuse a závěr

Pandemická situace související s virovým onemocněním SARS-CoV-2 je specifickým exogenním šokem, který je možné klasifikovat jako šok poptávkový a současně jako šok nabídkový, česká vláda na to reaguje bezprecedentními restriktivními opatřeními (4). V současnosti zůstává střednědobý i dlouhodobý efekt na odvětví lihovarství v České republice nejasný. Krátkodobý dopad první vlny je již možné hodnotit:

- uzavření HORECA segmentu – od 14. března 2020 byly z důvodu restriktivních opatření vlády ČR uzavřeny restaurace, pivnice a bary, od 16. března 2020 musely být uzavřeny hotely, postupně byly restriktivní opatření rozvolňovány, 25. května 2020 byly otevřeny hotely a vnitřní prostory restaurací, ale již v důsledku tohoto opatření je možné předpokládat výrazný roční propad tržeb tohoto segmentu,

Obr. 4. Míra zdanění lihovin

Pramen: vlastní výpočty a aproximace

- propad cestovního ruchu – restriktivní uzavření HORECA segmentu je umocněné výrazným propadem cestovního ruchu, za první pololetí 2020 klesl počet přenocování na 46 % hodnoty roku 2019, ve druhém čtvrtletí 2020 byl počet přenocování 2,5 milionu, zatímco ve stejném období roku 2019 to bylo 14 milionů, přičemž většinu přenocování tvořili rezidenti, jejichž výdaje bývají zpravidla nižší (3),
- omezení hromadných akcí – hromadné akce ve venkovních i vnitřních prostorách ve druhém i třetím kvartálu byly výrazně omezeny, nedochází k pořádání kulturně-společenských akcí,
- omezení v mezinárodní logistice – subjekty s přístupem na zahraniční trhy mohly mít v důsledku restriktivních opatření problémy s dodávkami zboží na tyto trhy,
- přesun výroby – část výrobců dokázala přeorientovat část výroby na výrobky, po kterých je v důsledku pandemie zvýšená poptávka (dezinfekce)¹.

Tyto a další dopady pandemické situace a následných omezujících opatření s ní souvisejících mohou mít zásadní dopad na tradiční odvětví výrobců a distributorů lihovin, a tento obor tak může být jedním z odvětví s největší dynamikou propadu v roce 2020. Vždy je nutno přihlížet ke konkrétnímu návrhu zákona a k tomu, zda je datum, kdy nabyl účinnosti, vhodné vzhledem k objektivním důvodům. Zvýšení spotřební daně o 13,2 % k 1. 1. 2020 z fiskálních důvodů se jeví vzhledem k aktuálnímu vývoji jako rozhodnutí chybné a pro mnohé firmy působící v tomto odvětví vzhledem k nastalé situaci může být změna této legislativy likvidační. Současně může vést k značnému nárůstu objemu černého trhu, přičemž tento trend může být umocněn právě vznikající ekonomickou krizí.

Článek je zpracován jako výstup výzkumného projektu „Fiskální politika v České republice a na Slovensku v období 1993–2017 a její vztah a interakce s ostatními politikami“ číslo F5/61/2018 registrovaného u Vysoké školy ekonomické v Praze.

JEL klasifikace: G18, H71, E27.

¹ V souvislosti s pandemií SARS CoV-2 vzrostla výroba denaturovaného lihu některým výrobcům v odvětví lihovarství. Na ten se však nevztahuje schválený zákon o spotřební dani, jelikož se nejedná o statek s negativní externalitou.

Souhrn

Článek pojednává o změně spotřební daně z lihu v kontextu pandemie způsobené koronavirem SARS-CoV-2 a následných restriktivních opatření. Výsledkem zkoumání je potvrzena hypotéza, že zvýšení spotřební daně může společně s vlivem restriktivních opatření být pro mnohé výrobce likvidační a může ve svém důsledku vést k nárůstu objemu šedého či černého trhu.

Klíčová slova: fiskální politika, spotřební daň, líh, Česká republika, fiskální stabilita.

Literatura

1. ROTHBARD, M. N.: *Ekonomie státních zásabů*. Praha: Liberální institut, 2005, 443 s., ISBN 80-86389-10-3.
2. JARL, J. ET AL.: The Societal Cost of Alcohol Consumption: An Estimation of the Economic and Human Cost Including Health Effects in Sweden, 2002. *Europ. J. of Health Econ.*, 9, 2008 (4), s. 351–360, [online] www.jstor.org/stable/40283736, cit. 17. 8. 2020.
3. *Spotřební výdaje domácností – 2018*. Český statistický úřad, 2020, [online] <https://www.czso.cz/csu/czso/spotrebni-vydaje-domacnosti-2018-pgj0e6toh7>, cit. 18. 8. 2020.
4. KOZAK, J. ET AL.: Fiscal Responsibility and Debt Sustainability. Preparedness for External Shock: The Case of Czech Republic and Slovakia. In *Preliminary Proc. 13th Econ. & Finance Virtual Conf.*, Prague: Int. Institute of Social and Econ. Sci. 2020, ISSN 2336-6044.
5. *Statistická data z oblasti výroby, dopravy a dovozu lihu*. Celní správa ČR, 2020, [online] <https://www.celnisprava.cz/cz/dane/statistiky/Stranky/lih.aspx>, cit. 17. 8. 2020.

6. *Fiskální výhled ČR – listopad 2019*. Ministerstvo financí ČR, 2019, [online] <https://www.mfcr.cz/cs/verejny-sektor/makroekonomika/fiskalni-vyhled/2019/fiskalni-vyhled-cr-listopad-2019-36587>, cit. 17. 8. 2020.
7. *Zákon č. 364/2019 Sb., zákon, kterým se mění některé zákony v oblasti daní v souvislosti se zvyšováním příjmů veřejných rozpočtů*. Sbírka zákonů ČR, 2019.

Zeman M.: Excise Duty on Ethanol in Czech Republic in 2020 and Its Impact on Country's Fiscal Stability

The article looks at the change of the excise duty on alcohol in the context of the pandemic caused by coronavirus SARS-CoV-2 and the subsequent restrictive measures. The research findings confirm the hypothesis that an increase in excise duty, together with the effect of restrictive measures, may put many producers out of business and may also lead to an increase in the volume of black market trade.

Key words: fiscal policy, excise duty, alcohol, Czech Republic, fiscal stability.

Kontaktní adresa – Contact address:

Ing. et Ing. Martin Zeman, Vysoká škola ekonomická, Národohospodářská fakulta, Katedra hospodářské a sociální politiky, nám. W. Churchilla 1938/4, 130 67 Praha 3 – Žižkov, Česká republika, e-mail: martin.zeman@vse.cz